

Ten geleide

Internet & kwalitatief onderzoek

Samantha Adams en AnneLoes van Staa

Eind jaren negentig, enkele jaren nadat het wereldwijde web open toegang tot het internet mogelijk had gemaakt, zagen we de opkomst van zelfbenoemde ‘internetonderzoekers’ in vrijwel alle academische disciplines. Toen al uitten deze onderzoekers hun bezorgdheid over de relatie tussen kwalitatief onderzoek en het internet. Zij vroegen zich af of de bestaande ‘offline’ methoden bruikbaar waren voor de studie naar het internet en het gebruik ervan in diverse contexten. Deze discussies richtten zich toen vooral op de vraag of de bestaande methoden overgenomen konden worden, of dat het nodig was om nieuwe, specifieke onderzoeksmethoden voor het web te ontwikkelen (zie: Jones, 1999; Mann & Stewart, 2000).

In het afgelopen decennium is er een lange weg afgelegd. We hebben de opkomst meegemaakt van nieuwe, internetspecifieke kwalitatieve technieken – zoals e-interviewing en virtuele etnografie – die deels verantwoordelijk zijn voor de transformatie van het internet van onderzoeksobject naar onderzoeksfacilitator. Dat wil zeggen, nu we internetgebruik beter begrijpen en ook ‘gewoner’ zijn gaan vinden, worden alledaagse webapplicaties minder vaak *bestudeerd*, maar wel vaker *gebruikt*. Steeds vaker dienen ze als manier voor dataverzameling voor een groot aantal verschillende onderwerpen. Een concreet voorbeeld is e-mail. Ooit was de aard en het soort communicatie dat kenmerkend is voor e-mail de focus van onderzoek, waarbij e-mail werd vergeleken met andere communicatievormen door interviews over het gebruik van e-mail en linguïstische analyse van e-mailteksten. Tegenwoordig wordt e-mailcommunicatie nog maar zelden als een sociaal fenomeen onderzocht, terwijl het e-interview (een interview dat met behulp van meerdere e-mailuitwisselingen wordt afgenomen) juist steeds vaker gebruikt wordt om kwalitatieve data te verzamelen in plaats van of naast face-to-face interviews. Juist dit aspect zou in methodologische discussies kritisch bevraagd en verdedigd moeten worden, zoals mede blijkt uit een aantal bijdragen in deze bundel.

Dit themanummer van KWALON is gewijd aan het verkennen van de dynamische relatie tussen kwalitatief onderzoek en het internet. Toen we de oproep voor dit themanummer formuleerden, wilden we het tweezijdige karakter van deze relatie vastleggen: het toepassen van kwalitatieve methoden bij het bestuderen van het internet (als *onderzoeksobject*) en het gebruik van internet bij het verzamelen van kwalitatieve data (als *onderzoeksinstrument*). Natuurlijk is dit geen zwart-wit onderscheid – het kan voorkomen dat het internet tegelijkertijd zowel instrument als object van studie is (bijvoorbeeld een weblog over een specifiek onderwerp kan geanalyseerd worden met een discoursana-

lyse, maar de onderzoeker zou ook de ‘opmerkingenfunctie’ op het blog kunnen gebruiken om aanvullende informatie te verkrijgen over dat onderwerp en/of het gebruik van het blog door de schrijvers en lezers van het blog). Opvallend genoeg blijkt dat de meerderheid van ingediende bijdragen voor dit themanummer gaat over het gebruik van online methoden. In dit themanummer zijn de artikelen dus primair gewijd aan het kritisch onderzoeken van de geschiktheid van specifieke, webgebaseerde methodologische benaderingen in verschillende onderzoekssettings. We hebben de artikelen zodanig geordend dat elk artikel voortbouwt op het vorige en de thema’s geleidelijk ontwikkeld worden. Het laatste artikel brengt ons, interessant genoeg, weer terug bij de discussie onder internetonderzoekers van jaren geleden – namelijk bij kwalitatief onderzoek *naar* het internet.

Nu volgt eerst een korte samenvatting van de artikelen waarbij de ontwikkeling van de thema’s wordt toegelicht. Daarna volgt een discussie over de gedeelde, gemeenschappelijke thema’s en over onderwerpen die geheel afwezig zijn of weinig belicht worden. Dit is niet bedoeld als kritiek, maar moet vooral gezien worden als een poging om de verschillende posities te accentueren die wij als kwalitatieve onderzoekers nog verder moeten verkennen of die om voortdurende reflectie vragen.

Artikelen in dit themanummer

Robert van Boeschoten trapt af met een bespreking van de modaliteiten van het internet en de bijbehorende variabelen waarmee men rekening moet houden bij het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Volgens Van Boeschoten wordt er op internet een ‘sociale realiteit gecreëerd die gebaseerd is op een wisselwerking van technologie, tijd, ruimte en andere persona’s’. De onderzoeker moet in staat zijn diverse contacten gelijktijdig te onderhouden, waardoor vertrouwen tussen onderzoeker en onderzochte een belangrijk punt van aandacht is. In dit artikel wordt een aanzet gegeven om de vertrouwensbasis te verkennen die op het internet bij verschillende vormen van interactie wordt gezocht of verondersteld.

Het artikel van **Suzan van den Broek** vormt een mooie aanvulling hierop. Waar Van Boeschoten spreekt vanuit de literatuur, vertelt Van den Broek vooral een persoonlijk verhaal over hoe zij als onderzoeker de e-interviewingmethode heeft ervaren. Aan de hand van een onderzoek naar ervaringen van patiënten met het e-consult gaat zij nader in op de voor- en nadelen van anonimiteit tengevolge van een verschuiving in plaats en tijd en de invloed hiervan op de onderzoekskwaliteit. In haar geval heeft de asynchrone communicatie van het e-interview geleid tot meer anonimiteit en bedenktijd voor de respondent, wat diepgaande data met betrekking tot het onderwerp opleverde. Of e-interviewing altijd geschikt is, is nog niet duidelijk. Volgens Van den Broek hangt dit vooral af van de vraagstelling.

Raymond Opdenakker ontwikkelt de thema’s die in het artikel van Van den Broek naar voren kwamen verder en betreft ze op applicaties die snellere, min of meer synchrone informatie-uitwisseling toestaan. Bijvoorbeeld ‘chat’-programma’s als MSN Messenger.

In dit artikel wordt aandacht besteed aan de voor- en nadelen van deze manier van interviewen, vergeleken met face-to-face en telefonische interviews. Opdenakker wijst op de afwezigheid van 'social cues' die de onderzoeker extra informatie kunnen geven en laat zien hoe bepaalde cues in de tekst als het ware kunnen worden gesimuleerd door 'emo-ticons', een symbolische tekstuitdrukking van de stemming van de schrijver. Verder laat hij voorbeelden zien van miscommunicatie en benadrukt hij het belang van expliciteren in de tekst van de chatdiscussie. Zijn artikel laat zien dat veel van de nadelen die worden genoemd met betrekking tot gebruik van internettechnieken in kwalitatief onderzoek te overbruggen zijn. Wel plaatst Opdenakker als kanttekening dat het onderwerp van het onderzoek de mate van openheid kan beïnvloeden en dus ook het soort en de hoeveelheid informatie die via deze methode gekregen wordt.

Martine Bouman en Merlin Jurg gaan verder in op het gebruik van MSN-chat voor interviews in hun uitvoerige beschrijving van een onderzoek waarin jongeren tussen 16 en 30 jaar werden uitgenodigd te chatten over hun ervaringen met uitgaan en harde muziek. Zij bespreken de praktische opzet en uitvoering van deze chatinterview-methode. Waar Van den Broek en Opdenakker allebei aangeven dat de geschiktheid van de methode afhankelijk is van de aansluiting bij de onderzoeksvraag c.q. het onderwerp, laten Bouman en Jurg zien dat het ook belangrijk is dat de methode aansluit bij de onderzoekspopulatie. Zij hebben namelijk voor deze innovatieve onderzoeksbenadering gekozen om beter te kunnen aansluiten bij de hedendaagse jongerencultuur en hun gebruik van de media. Verder staan ze stil bij thema's als doelgroep, werving, dataverzameling en data-analyse, gevolgd door een overzicht van de voor- en nadelen van deze methode. Ze sluiten af met een uitgebreide bespreking van de gevolgen van gebruik van de chatinterviewmethode in de praktijk.

Kiek Tates verbreedt de discussie over online interviewtechnieken met haar kritische reflectie op het gebruik van online focusgroepen als methode van data verzamelen in kwalitatief onderzoek. Zij bespreekt de verschillende vormen van online focusgroepsgesprekken, aspecten van werving en selectie, en keuzes in de uitvoering van de groepsgesprekken. Door te kijken naar groepsgesprekken gaan we van de één-op-één interview-gesprekken tussen onderzoeker en respondent die in de vorige artikelen naar voren kwamen naar 1-op-veel gesprekken in een online groepsetting. Tates laat zien dat een groepsgesprek die asynchroon verloopt toch veel waardevolle informatie oplevert. Daarnaast geeft ze aan dat online focusgroepen de mogelijkheid bieden moeilijk bereikbare groepen toch mee te laten doen in het onderzoek. In de discussie richt Tates zich vooral op de vraag of deze nieuwe vorm van focusgroepen gezien moet worden als een vervanging van, dan wel een aanvulling op de traditionele focusgroepen.

Ook marktonderzoeksbureaus maken steeds vaker gebruik van online kwalitatief onderzoek. In haar artikel zet **Wendy Wittenberg** de discussie over groepsgesprekken voort in de context van commercieel onderzoek door te vertellen over de wijze waarop markt-onderzoeksbureau Quint Result online groepsgesprekken uitvoert en inzet. Eerst gaat zij

in op de vraag welke vorm van online discussies er wanneer wordt ingezet. Vervolgens wordt de methodologie van deze methode besproken, waarbij vergelijkingen worden gemaakt tussen online focusgroepen en face-to-face discussies in het licht van marktonderzoek. Daarbij reageert Wittenberg ook op Tates.

Het artikel van **Gerben Bruins** sluit hierbij aan door in te gaan op de verschillende online kwalitatieve onderzoeksinstrumenten in marktonderzoek. Hierbij bespreekt hij in de context van het werk van Groenland (2001) de waarde van *computer mediated communication* (CMC) ten opzichte van face-to-face (FTF) communicatie. Hij vult het werk van Groenland ook aan door te laten zien hoe huidige applicaties zoals weblogs passen in diens indeling. Bijzonder is dat Bruins niet alleen spreekt over het online forum als asynchrone groepsdiscussie – zoals Tates ook doet – maar dat hij ook uiteenzet hoe een online forum het beste kan worden ingezet als onderzoeksmethode. Hierbij bespreekt hij de voordelen van de transfer van een oudere, bekende methode (de *pretask*) naar de nieuwere online setting.

Edward Groenland bespreekt de artikelen over marktonderzoek van Wittenberg en Bruins. Groenland is positief over de mogelijkheden van online kwalitatief onderzoek en de voorbeelden uit de marktsector, maar is ook kritisch ten aanzien van verschillende aspecten zoals het gebruik van een checklist en de representativiteit van de respondentengroep. Zijn korte reflectie laat zien hoe onderzoekers telkens voor keuzes komen te staan. Hij maakt de interessante en belangrijke opmerking dat de genoemde nadelen de mogelijkheid bieden om bestaande online instrumenten uit te bouwen, te verbeteren en te verfijnen.

Als laatste artikel is de bijdrage van **Martine van Selm** anders dan de overige in dit themanummer. In dit stuk wordt stilgestaan bij een aantal methodologische uitdagingen van het analyseren van webmateriaal. Dit gebeurt aan de hand van een bespreking van achtereenvolgens: typen vraagstellingen in onderzoek naar de inhoud van webomgevingen, het selecteren van onderzoeksmateriaal, het definiëren van eenheden, en het coderen en archiveren van webmateriaal. Het stuk sluit deze speciale uitgave van KWALON dus af waar deze inleiding begon – namelijk met een andere benadering van het verband tussen het internet en kwalitatief onderzoek. Van Selm bespreekt het internet niet als *onderzoeksinstrument*, maar als *onderzoeksobject*. Het stuk van Van Selm maakt duidelijk dat het voor kwalitatieve onderzoekers een belangrijke uitdaging blijft om te reflecteren over wat het betekent om onderzoek te doen naar hypertextualiteit in een dynamische omgeving.

Helaas hebben we geen bijdragen ontvangen over etnografie op internet. Gelukkig wordt in deze leemte voorzien door de boekbespreking van **Lenie Brouwer** over het recent verschenen boek *Netnography* van Robert V. Kozinets. Brouwer is enthousiast over het werk van Kozinets, die tevens ook veel van de thema's bespreekt die aan bod komen in dit nummer van KWALON. Brouwer besteedt veel aandacht aan Kozinets' standpunten over de beweging naar een online omgeving en de gevolgen hiervan voor onderzoeksethiek.

Brouwer concludeert dat dit werk kan dienen als een handboek voor zowel beginnende als gevorderde onderzoekers.

Terugkerende thema's

In deze collectie van artikelen zien we een aantal gemeenschappelijke vraagstukken naar voren komen. Ten eerste bespreken alle auteurs *voordelen en nadelen*: van een bepaalde setting (online of offline), van het type communicatie (synchroon of asynchroon) of van een methode (e-interview, chat- of groepsinterview). Daarnaast schenken meerdere auteurs aandacht aan de vraag, hoe de *interviewcontext* moeten worden gestructureerd, zodat voordelen goed tot hun recht komen en nadelen voldoende gecompenseerd worden.

Ten tweede en in het verlengde hiervan, wijzen diverse auteurs op praktische afwegingen die gemaakt worden tijdens de opzet en uitvoering van een onderzoeksproject. Sommige auteurs besteden aandacht aan de moeite die gedaan moet worden om een veilige omgeving te creëren en een vertrouwelijke relatie met respondenten aan te gaan. Anderen kijken naar de vraag hoe de onderzoeker 'social cues' zoals 'tone of voice' kan zoeken binnen de tekst die ze tot hun beschikking hebben.

Dit alles past binnen een bredere discussie over de winst- en verliesrekening van kwalitatief online onderzoek in termen van *tijd en kwaliteit*. Waar onderzoekers aan de ene kant tijd winnen met het automatisch registreren van alle tekst via het medium (die daarom niet hoeft uitgewerkt of overgetypt te worden), verliezen ze ook weer tijd in de extra stappen die nodig zijn om respondenten zover te krijgen dat ze voldoende informatie verstrekken, en in het corrigeren of proberen te voorkomen van misverstanden. Ten aanzien van de kwaliteit roepen meerdere auteurs al dan niet expliciet de vraag op wanneer de onderzoeker zeker weet dat hij/zij voldoende informatie heeft vergaard via het internet (of zoals in het geval van Van Selm, over het internet) en of de interpretatie wel klopt. Dit blijft een zichtbare worsteling in ieder project dat in deze collectie van artikelen wordt besproken.

Daarom zien we dat de meeste onderzoekers toch een 'Plan B' hebben. Ze zijn nog altijd bereid om andere (vaak traditionele) methoden in te zetten om zeker te zijn van hun zaak. Dit leidt tot de vraag naar de *status* van online methodieken – zijn ze *voldoende* als onderzoeksinstrumenten op zichzelf, of hebben ze vooral waarde als *aanvulling* op de traditionele methoden, die zichzelf bewezen hebben en achter de hand blijven? Auteurs als Tate en Bruins lijken van mening te zijn dat online kwalitatief onderzoek vooral een aanvulling is, maar geen vervanging van traditioneel onderzoek. Of is dit misschien toch vooral afhankelijk van de algemene context?

Al deze onderwerpen zijn opvallend genoeg tegelijkertijd breder dan het thema 'online onderzoek', en specifiek verbonden met het internet. Zij zijn breder, omdat veel van de praktische overwegingen, zoals afstemming tussen de onderzoeksvraag, de selectie van respondenten en het design, van toepassing zijn op kwalitatief onderzoek in *alle* settings. Maar tegelijk zijn zij specifiek verbonden met het internet vanwege de wijze waarop talrijke webspecificiteiten een rol gaan spelen als er een computer interface staat tussen onderzoekers en hun subjecten. In dat opzicht geven de individuele bijdragen

aan dit themanummer ons een goed overzicht en leveren ze ingrediënten voor een grondige discussie: bij uitstek de essentiële elementen voor een gedegen methodologische reflectie.

Ontbrekende thema's

Voor ons als redacteuren van dit themanummer was het een aangename verrassing om te zien hoe goed de verschillende individuele bijdragen elkaar aanvulden. We zouden echter tekortschieten als we deze collectie artikelen niet van kritische reflectie zouden voorzien. Hoewel het goed is voor de consistentie van dit themanummer en het opbouwen van consensus in de discipline dat de auteurs grotendeels op één lijn zitten, toch missen we in de bijdragen aandacht voor een aantal wezenlijke aspecten van het uitvoeren van online kwalitatief onderzoek.

Ten eerste: de meeste artikelen (met uitzondering van die artikelen die het gebruik van MSN Messenger bediscussieren) verwijzen naar het standaardgebruik van veel voorkomende internettoepassingen die we al goed kennen, zoals e-mail. Dit hoeft niet per definitie problematisch te zijn en het is eigenlijk ook best logisch. Als we online kwalitatief onderzoek zien als een proces van vallen en opstaan met een stijgende leercurve, zijn we het best in staat om te schrijven over die toepassingen waar we nu zelf al het meest bekend mee zijn en die inmiddels tot het 'standaard' repertoire behoren. Tegelijkertijd vragen we ons af hoe toepasbaar deze lijst van voordelen en nadelen is wanneer we het speelveld verder gaan omwroeten. Het internet blijft dynamisch en er ontstaan steeds nieuwe toepassingen. Welke lessen, genoemd in dit themanummer, gelden nog steeds als we de volgende generatie van toepassingen onderzoeken of ze gebruiken als hulpmiddel voor onderzoek over uiteenlopende onderwerpen? Lopen we als onderzoekers niet steeds achter de feiten aan?

Concrete voorbeelden zijn de zogeheten *web 2.0-toepassingen* – historisch gesproken een problematische aanduiding, maar toch een term die vaak wordt gebruikt als verwijzing naar toepassingen zoals blogs, wikis en sociale netwerksites. Gemeenschappelijk kenmerk van deze web 2.0-toepassingen is dat gebruikers een dubbele rol aannemen: ze zijn zowel producent als consument van informatie. Bij blogs en sociale netwerksites worden 'communities' gebouwd rondom een persoon of een thema, omdat lezers hier op verschillende manieren interactief gebruik van maken door het volgen en plaatsen van opmerkingen op een blog of door verbinding te maken met netwerksites en e-mail-updates of 'tweets' over elk denkbaar aspect van iemands persoonlijk leven en opinies te ontvangen. In een dergelijke setting kan een kwalitatief onderzoeker ervoor kiezen neutraal te blijven en van een afstand observeren wat er gebeurt, maar hij kan er ook voor kiezen te interveniëren, door opmerkingen te plaatsen op een blog of doelbewust bij te dragen aan een deel van (mis)informatie op een wiki om te provoceren en dan de reacties van anderen waar te nemen.

Als onderzoekers waren we altijd terughoudend om aan dit soort preciaire experimenten mee te werken. Het isoleren van een blog of een sociaal netwerk als een 'eenheid van studie' maakt het mogelijk om een complete setting te bestuderen die zowel statische tekst, dynamisch commentaar, foto's en video's omvat als een toevallige verzameling van

individuen die om verschillende redenen aan dezelfde site verbonden zijn. We kunnen dan verschillende rollen vervullen: die van Lezer, Schrijver en Gluurder. Toen een van de auteurs (SA) een collega vertelde over dit soort onderzoek, reageerde hij dat hij een dergelijke wijze van onderzoek doen erg riskant vond. Waarschijnlijk twifelen we over dit soort onderzoek omdat we ons niet zeker voelen over de praktische aspecten van het bevatten en analyseren van deze entiteit op een verantwoorde manier (vergelijkbaar met Van Selms punt over de analyse van webcontent). Ook kunnen we de ethische dilemma's niet goed overzien waar we mee geconfronteerd worden als we met een dergelijke benadering experimenteren. Maar naar onze mening (en dat blijkt ook uit de diverse bijdragen in dit nummer) openen opties zoals deze nieuwe mogelijkheden en worden onze technieken om dit te doen steeds verfijnder.

Wij merken dat onze collectieve kwalitatieve focus echter sterk lijkt te zijn gestuurd op het analyseren van *tekst*. Maar *tekst* is maar een onderdeel van het web. Neem nu *emoticons*. Die konden we vroeger nog zien als 'de uitdrukking van een emotie door een combinatie van leestekens' zoals :), maar tegenwoordig zijn emoticons meer te duiden als symbolen zoals: ☺. Zowel Bouman en Jurg als Brouwer verwijzen dan ook naar *smileys*: deze zijn nu eerder plaatjes dan teksten (zonder leestekens). Veel *smileys* zijn tegenwoordig geanimeerd – ze kunnen huilen of lachen, een knipoog geven en zelfs gewichten heffen of joggen. Ook het gebruik van een *webcam* in onderzoek wordt kort genoemd in enkele artikelen, net als de aanwezigheid van *avatars* als representaties van het individu op het web, maar deze aspecten en mogelijkheden worden (ten onrechte) niet uitgebreid besproken of geproblematiseerd. Niemand noemde het bestaan van 'talking websites' of de 'nudge'-functie in MSN die je scherm opschudt en door je geluidskaart zoemt. Op dit moment slagen we er nog niet in deze aspecten op te nemen in onze onderzoeksomgeving, maar het is een grote uitdaging om dat wel te gaan doen. Deze zaken kunnen heel relevant zijn voor kwalitatieve onderzoekers. Maar wanneer is het relevant om op deze aspecten te focussen en hoe doe je dat dan?

We gebruiken deze voorbeelden omdat een van de thema's in dit nummer de rol van anonimiteit betreft. Maar de toenemende populariteit van blogs en sociale netwerksites heeft het internet minder anoniem gemaakt. Individuen zijn (selectief) meer open over hun levens – diverse profielen verschijnen met foto's en persoonlijke informatie over waar iemand woont of wat hij of zij doet. Het web wordt steeds interactiever, online interfaces geven een steeds adequatere voorstelling van de wereld om ons heen, (linguïstische) uitdrukkingvormen veranderen en als onderdeel hiervan neemt het gebruik van beeld en geluid toe. Van Boeschotens voorbeeld van sociale interactie in Second Life is een prachtig voorbeeld. Dat vraagt om gebruik van etnografische methoden! Het onderzoek van Lucy Suchman (2003) naar wat zij 'software agents' noemt, laat de voordelen van de antropologische, etnografische benadering voor online onderzoek zien. Haar beschrijving van een gesprek met een kunstmatig intelligent wezen (een soort *cyborg*) daagt ons uit om te overdenken hoe het web tussen de onderzoeker en de respondent in staat. Als we erin slagen om de genoemde toepassingen in ons onderzoek te gaan gebruiken, dan zijn de onderzoeker en de respondent niet langer 'zonder gezicht', maar zien ze elkaar via het web – al is dat wel op een heel specifieke manier. Wat betekent het bij-

voorbeeld om een avatar te interviewen? Zijn de conclusies die we in dit themanummer hebben getrokken over anonimiteit nog steeds geldig in een toenemend open online omgeving? Dit is de volgende stap – de noodzaak om voortdurend te reflecteren over hoe veranderingen in webinterfaces onze onderzoekscontext en ontmoetingen blijven vormen.

Dit zijn ook vraagstukken die verbonden zijn met de ethische codes die we als onderzoekers hebben. En toch, hoewel de ethiek van online onderzoek impliciet onderdeel is van alle artikelen, wordt dit thema alleen expliciet aan de orde gesteld in de boekbespreking van Brouwer. Dat is opmerkelijk, want we kunnen ons terecht de vraag stellen hoe *informed consent* in een setting zoals Second Life werkt. Is het trouwens ethisch verantwoord als de onderzoeker zich onopvallend beweegt in een sociaal netwerk of zichzelf niet bekendmaakt als onderzoeker in een chatgroep? Dit is misschien oude wijn in nieuwe zakken, want bij ‘bedekte’ of ‘verhulde’ participerende observatie in de werkelijke wereld speelt deze discussie net zo goed.

Zorgen over de ethische aspecten van online onderzoek leidde er in 2002 toe dat de internationale Association of Internet Researchers (AOIR) een ethische code heeft opgesteld (Ess, 2002), maar die is sindsdien niet meer aangepast. Net als het onderzoek zelf zou een dergelijke code zich moeten aanpassen aan veranderingen in de technologie. In dat opzicht is het goed dat recente publicaties, zoals het boek van Kozinets (2010) dat in dit nummer besproken wordt, ethische kwesties behandelen in het licht van het veranderende gebruik van webapplicaties. Methodologische discussies kunnen veel profijt hebben van expliciete aandacht voor ethiek.

Conclusie

In minder dan tien jaar is ons begrip van de complexe relatie tussen internet en kwalitatief onderzoek enorm gegroeid. Toch is er nog heel wat terrein onontgonnen. Als kwalitatieve onderzoekers moeten we ons bewust blijven van de invloed van de verdere ontwikkeling en het gebruik van internet applicaties op onze eigen praktijk. Het internet als onderzoeksobject en als onderzoeksinstrument blijft van ons vragen dat we onze methodologische benaderingen aanpassen en verfijnen. We zullen daarom niet alleen de bruikbaarheid van de bestaande methoden ter discussie moeten stellen, maar ook voortdurend de voordelen en tekortkomingen van nieuwe toepassingen moeten blijven onderzoeken.

Noot

Met dank aan Famke van Lieshout voor haar bijdrage aan de inhoud en vertaling van deze (oorspronkelijk Engelstalige) tekst.

Literatuur

Ess, C. & AoIR Ethics Working Group. (2002). *Ethical decision-making and Internet research: Recommendations from the AoIR ethics working committee*. Available online: <http://aoir.org/documents/ethics-guide/>. Last accessed: 23 April 2010.

- Groenland, E.A.G. (2001). *Online kwalitatief marktonderzoek. Een deerne van vele zinnen*. Oratie. Breukelen: Universiteit Nyenrode.
- Jones, S. (1999). *Doing internet research: critical issues and methods for examining the net*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Kozinets, R.V. (2010). *Nethnography. Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage Publications.
- Mann, C. & Stewart, F. (2000). *Internet communication and qualitative research: a handbook for researching online*. London: Sage Publications.
- Suchman, L. (2003). *Internet research as generative critique: Approaches from anthropology*, Keynote Address, Association of Internet Researchers, AoIR 4.0: broadening the band, Toronto, Canada, October 16.